

A kontextus alapú ismeret megjelenítése kettős. Egyrészt a dokumentumban lévő, és a benne felhasznált könyvtári forrásokra mutató hipercsatolók segítségével meghatározható a könyvtári anyag érdeklődésre számot tartó halmaza. Másrészt a könyvtári katalógusból meghatározhatók az adott személyes dokumentummal relációba hozható releváns kategóriák. Az érdeklődési profil tartalom alapú része ezek után az előzőkhez hasonló súlyozási algoritmusokkal számított súlytényezők és küszöbölési eljárásokkal képzett kulcsszavak, szócsoporthoz tartozó listáiból tevődik össze.

A kontextus alapú részből hasonló eljárással kapjuk az olvasó érdeklődési körébe eső könyvtári anyag és könyvtári kategóriák (témakörök) listáját. Az így kialakított profilokat személyre szabott információ-visszakeresésre és -szűrésre lehet felhasználni. A hagyományos keresés hatékonysága növelhető, ha a keresőkifejezést akár interaktívan, akár automatikusan a profilok segítségével módosítjuk, és a találatok listája jobban szervezhető az olvasó deklarált érdeklődésének vagy munkakontextusának ismeretében. A másik folyamatban a

szűrés segíti az olvasót a nem releváns információk kizárásában. Az algoritmusok itt is a súlyozott átlagok képzésén alapulnak.

A szerzők kifejlesztettek egy prototípusrendszert a kidolgozott mechanizmusok vizsgálatára és bemutatására. A *DL Browser*nek (Digitális Könyvtár Bőngésző) nevezett interfész kapcsolatot teremt a digitális könyvtár és az olvasó személyre szabott könyvtára között. Az integrált rendszer három elemet tartalmaz: a személyre szabott visszakereső eszközt és szűrő eszközt, valamint a személyes dokumentumszerkesztőt. Az első kettő a hagyományos böngészőhöz hasonló eszközök, míg a szerkesztő a személyes dokumentumok kezelését segíti elő. A kifejlesztett modell számos korábbi munka gondolataira hivatkozik, amelyekről röviden beszámolnak.

JAYAWARDANA, Champa – HEWAGAMAGE, K. Priyantha – HIRAKAWA, Masahito: A personalized information environment for digital libraries. = *Information Technology and Libraries*, 20. köt. 4. sz. 2001. p. 185–196./

(Horváth Péter)

Az adatbázisközpontok árpolitikája

Az adatbázisközpontok árpolitikája viszonylag bonyolult és változékony, holott a felhasználók pontosan az ellenkezőjét szeretnék, azaz az áruk állandóságát és előreláthatóságát. A szakirodalom szerint konkrétan az alábbi tulajdonságokat várják el minden árral kapcsolatban: igazságos, összegszerűségében elfogadható, érhető, „nyílt”, az új technológiáktól független. Az adatbázisközpontoknak jobban kellene tudniuk és tekintetbe venniük, hogy a felhasználó magatartását erősen motiválja az áruk kérdése.

Érdekes, hogy mindmáig a szakemberek sem értenek egyet abban, hogy melyik árrendszer a „legnyíltabb”. Az adatbázisközpontok valamennyi számlázási módszerének vannak pártolói és ellenzői. Miközben a szakirodalom rendszerint radikálisan új árrendszer kimunkálásáért száll síkra, gyakorlatilag konkrétumok közlése nélkül teszi ezt. Mindazonáltal az árrendszer megváltoztatása korántsem egyszerű dolog, mivel egyszerre három igénynek is meg kell felelnie. Nevezetesen a felhasználóé, az adatbázis-előállítóé és az adatbázisközponté. És: közülük mindegyiknek más és más motívumai, preferenciái és céljai vannak.

Az online adatbázisközpontok árpolitikája a legutóbbi harminc évben érdekes módon változott meg. Míg azelőtt e központok a díjakat mindenekelőtt a „connect time” alapján számlázták ki, addig a 80-as években a számítástechnika fejlődésének és a felhasználók tábora növekedésének köszönhetően egész sor új ármodell keletkezett. Ezek azonban nem könnyítették meg a felhasználók dolgát, inkább nehezítették rajta. Az áttörés a 90-es években, az internet berobbanásával következett be. A nagy konkurenciával dolgozó adatbázisközpontok az elszámolások olyan széles spektrumát alakították ki használói számára, amelyben az egyes piaci szegmensekre voltak/vannak tekintettel.

A felhasználók ezáltal nagyobb lehetőségeket kaptak az árstruktúra megválasztására, miközben a helyzet egészét nem tudták áttekinteni, még kevésbé tüzetesen megismerni. Egyes trendek, köztük pl. az előfizetési díjak terén megfigyelhető trendek jelzik, hogy a szolgáltatások árvonatkozásának bizonyos egyszerűsítésére kínálkozik lehetőség. Ennek ellenére mindmáig egy sor felettebb bonyolult modell van forgalomban (pl. DialUnits). Mindent összevetve: az a tény, hogy egy merőben új éra kezdetén állunk, felébreszti a reményeket,

hogy a közeljövőben területünkön sok változás következik be, és vadonatúj árstratégiák jelennek meg.

A jelenlegi gyakorlat a következő árkomponenseket ismeri, illetve belőlük számolja ki a szolgáltatások árát. (Eközben angol nyelvű nevüket is feltüntetjük.)

- 1. Belépési költség (start-up costs, up-front costs, initial capital investments)
- 2. Az információkeresés költségei
  - 2.1 Kapcsolási idő alapján (connect time)
  - 2.2 A rendszerbeli eszközök használati díjai (resource unit pricing)
    - 2.2.1 DialUnits
  - 2.3 Előfizetési díj (flat-fee, fixed rate)
  - 2.4 Terminálülés díja (session rate)

- 2.5 Szelekciós rekordok használati díja (record extraction fee)
- 2.6 Speciális parancsköltségek (charge for special commands)
- 2.7 Az átvitel gyorsaságától függő költségek (baud rate pricing)
- 3. Outputköltségek (output charge)
  - 3.1 Displayköltségek (display charge)
  - 3.2 Nyomtatási költség (print charge)
- 4. Egyéb fizetési lehetőségek, kedvezmények
  - 4.1 Hitelkártyás fizetés (credit card billing)
  - 4.2 Az adatbázis bérbevételének lehetőségei (database leasing options)
  - 4.3 Speciális szolgáltatási költségek (többek között: SDI, DDS)
  - 4.4 Kedvezmények (discount plans)
    - 4.4.1 Gyakori használók (heavy users)

1. táblázat
Költségfeleségek az árak kiszámításához

	Regisztrációs díj	Minimális összeg	Tagdíjak	Pay-as-you-go		Pay-per-view	Kérdés utáni költség	Belépési költség az adatbázisba	Speciális parancsköltségek	Előfizetési díj
				Kapcsolási idő alapján	Erőforrás-használat alapján	Eredmény alapján				
DialogWeb DialogClassic a DialogClassic Web	X	Havi	X	X	DialUnits				X	X
DialogSelect Member Access	X	Havi	X			X				X
DialogSelect Open Access						X				
Dialog1	X	Havi	X			X				
DataStar		Éves		X						X
STN on the Web	X		X	X					X	X
STNEasy						X	X			
EINS		Éves		Belső elszámolás				Terminálülés díja	X	
Ovid				X						X
LexisNexis					LexisNexis Credit Carddal					X
Questel-Orbit	X		X	X					X	
Dow Jones Interactive					X					X
DIMDI	X		X					Adatbázis-választás	X	
Genios		Havi				X	X			
CompuServe										X

- 4.4.2 Többfelhasználói licenc
 4.4.3 Konzorciumok
 4.4.4 Speciális használói csoportok
 4.4.5 Ingyenes és gyakorló használat (happy hours, freetime)
 4.4.6 A rendszer különböző időpontokban történő használata (time-differential charging)
 4.4.7 Kedvezmény a termékek nyomtatott változatának előfizetői számára (two-tier pricing)

4.5 A felhasználók informálásának módjai.

A szemléletesség végett az 1. táblázat közli az egyes online adatbázisközpontok szolgáltatási árainak kiszámításánál használt költségfeleséget, a 2. táblázat pedig az e központok által nyújtani szokott kedvezményeket.

2. táblázat
 Az adatbázisközpontok nyújtotta kedvezmények

	Számlejárás periodicitása	Kedvezmények					Egyebek	Tanfolyamok	Demóváltozat, kísérleti tárgyszó
		Multi- használók	Akadémiai intézetek számára	Új használói kedvezmény	Képzési célokra				
DialogWeb DialogClassic a DialogClassic Web	Havi	X		X	X	AllP-tagoknak	Fizetett (az USA-n kívül)	X	
DialogSelect Member Access	Havi	X		X					
DialogSelect Open Access									
Dialog1	Havi	X		X					
DataStar	Havi	X			X		Fizetett (az USA-n kívül)	X	
STN on the Web	Havi		X				Fizetett	X	
STNEasy								X	
EINS	Havi	X		X				Csupán aka- démiai intéz- ményeknek képzési célból	
Ovid	Havi					Megállapodásbeli kedvezmények	Fizetett	X	
LexisNexis	Havi		X			Kedvezmények könyvtáraknak, államhatalmi szerveknek, kis jogászoknak	Ingyenes	Csupán aka- démiai könyvtá- rak tájékoztató munkatársainak	
Questel-Orbit	200 dollár elérése után				X		Fizetett (az USA-n kívül)		
Dow Jones Interactive	Havi	X	X	X		Államhatalmi intézményeknek	Fizetett (az USA-n kívül)		
DIMDI	Negyedévi	X	X			Kórházaknak, államhatalmi és kutatóintézmé- nyeknek	Fizetett	X	
Genios	Havi						Fizetett		
CompuServe	Havi, éves			X		Vállalatoknak		X	

Tegyük fel, hogy a jelenlegi árszámítási gyakorlat tényleg egyszerűsödni fog. Úgy látszik ez messziről, hogy benne kisebb lesz a közvetítők, a professzionális irodalomkutatók szerepe. Valójában ennek az ellenkezője fog bekövetkezni, mert a végfelhasználó soha sem fogja megbízhatóan ismerni az információforrások még most is szüntelenül növekvő áradatát. Szükség lesz arra, hogy a profik az átlagos felhasználó számára továbbra is javaslatot tegyenek az adatbázisközpontokkal kötendő optimális szerződésekre. Különösen az egé-

szen szűk specializáltságú adatbázisokra való figyelemfelhívás is az ő feladatuk lesz. Enélkül ui. ezek az adatbázisok kihasználatlanok maradnának, s legfeljebb hébe-hóba venné őket igénybe a végfelhasználó.

/MACHONSKÁ, Jana: Cenová politika databázových center. Historie a současnost. = Národní knihovna, 13. köt. 3. sz. 2002. p. 177–198./

(Futala Tibor)

Postázás helyett digitalizálás: a könyvtárközi kölcsönzés új megközelítése

Bevezetés

A könyvek küldése időigényes és költséges feladat mind a könyvtárközi kölcsönzési részleg, mind a felhasználó számára. A könyveket le kell venni a polcról, becsomagolni, és elküldeni a kérő könyvtárnak; visszaküldéskor neki ugyanezeket kell megtennie. Annak ellenére, hogy pénzt és időt fordítunk rá, a szolgáltatás szegényes: előfordul, hogy hetekig tart, amíg a könyv eljut a címzetthez, a megrendelőnek fizetnie kell a visszaküldésért, ritka könyv esetében még biztosítást is kell rá kötnie. A kérő könyvtár a könyvet csak helyben, meghatározott ideig használhatja. Ha a könyv a küldő könyvtárban egyszer visszakerült a helyére, a műveletnek további haszna nincs. Az elmondottak miatt célszerűbbnek látszik a pénzt és az időt a *kért könyv digitalizálására és egy digitális könyvtárban való elhelyezésére* fordítani. Az eljárás előnyei nyilvánvalók: a digitális másolathoz bárki hozzáférhet, a könyvtár lehetővé teheti elérését, nyomtatását és letöltését a felhasználó gépén.

A *BOOKS2U!* projekt célja annak feltárása, hogy ez az ötlet valójában milyen előnyökkel és buktatókkal jár. A 2001. szeptembertől 2003. márciusig tartó projektben két osztrák egyetemi könyvtár vesz részt. A kidolgozandó szoftver nyílt hozzáférésű, az érdekelt könyvtárak és intézmények igénybe vehetik.

A projekt háttere

A könyvek és folyóiratok digitalizálása általában szigorúan kulturális célokat szolgál. Az olyan ismert projekteket is, mint a Gallica (<http://www.gallica.bnf.fr>), a Making of America II (<http://www.cdl.library.cornell.edu/moa>) vagy a JSTOR (<http://www.jstor.org>) azért indították, hogy hozzáférhetővé tegyék egy-egy nemzet ritka, nagy értékű vagy speciális tartalmú könyveit, gyűjteményeit. Mivel a digitalizálás nagyon sok erőforrást igényel, komoly figyelmet fordítanak a feldolgozandó könyvek kiválasztására. Bár még nincs hivatalos szabvány, az utóbbi években többé-kevésbé kialakultak az eljárások.

E kihívásoknak akart megfelelni a BOOKS2U! projekt is. 1999–2001 között a munkát az ALO (Austrian Literature Online = Osztrák Online Irodalom) munkacsoport irányította. A feladat egy kulturális projekt keretében a digitális könyvtár kialakítása volt. Az ALO fejlesztői a Making of America és a JSTOR projektben alkalmazott elveket követték: az előtérben az oldalak képszerű másolatai (page images), a háttérben pedig a nyers teljes szöveg. A megoldás lehetőséget ad metaadatok illesztésére, keresésre a teljes szövegben, böngészésre, letöltésre különböző rendszerekbe pl. PDF, XML vagy szövegfájként stb.

Bár a projektnek ez a szakasza technikai szempontból sikeresnek mondható, a tiszta tartalmat rögzítő állomány előállítására pénzt szerezni a vártnál lényegesen nehezebb volt. Ugyancsak alulértékelték azt a szempontot, hogy ma még a nyomtatott szöveg digitalizálását „csak azért, hogy digitalizálva legyen”, nem tekintik a könyvtárak és levéltárak alapfeladatai közé tartozónak. A kivezető utat annak a stratégiának a kidolgozása jelenti, amely a digitalizálást a könyvtári munka fontosabb részének fogja tekinteni, és integrálja a napi rutin-feladatok sorába.